

Становище

от проф. д-р Пламен Димитров Шуликов (член на научно жури съгласно Заповед на Ректора на Софийски Университет „Св. Климент Охридски“ РД-38-406 от 15.06.2018 г.) за материалите, представени от доц. д.н. Андреана Борисова Ефтимова за участие в конкурс (ДВ, бр. 44 от 29 май 2018 г.) за заемане на академичната длъжност „професор“ по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки – Медиен език и стил

Основният монографичен труд „*Регистри в журналистическия дискурс*“ (София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2018, 244 стр.), представен от доц. д.н. Андреана Ефтимова за участие в обявения конкурс, определя целта си като опит да се изясни съдържанието на понятието „регистър“, да се уточни мястото му сред сродните нему понятия в стилистичната и социолингвистична парадигма, както и да се открият неговите функционални особености (с. 7). Коректно заявена, изследователската задача е изпълнена в пълно съответствие с очакванията за теоретична значимост на коментирания проблематика, за представителна пълнота на проследената тълкувателска история, за анализационна безпристрастност и конструктивен полемизъм при разсъжденията – все качества, дефинитивно присъщи на качественото монографично изследване.

Силен аргумент в това отношение представлява още първата глава на книгата („Опит за дефиниране и разграничаване на понятията *регистър*, *стил*, *социолект*, *диалект*, *жанр*“). Разноречието в исторически формираните представи за предмета на стилистиката (от частна дисциплина, каквато е *elocutio* в системата на античната реторика, до своего рода универсален епистемичен ключ изобщо към филологията, напр. К. Фослер) се отразява естествено и във възгледите за такива особено „многостенни“ (Ст. Улман) понятия като *стил* и *регистър*. Тяхната разнолика референтност владее безбрежни употребителни полета, като налага върху филологическите опити за дефинитивна яснота упорити конкурентни конотации, зад чиято устойчивост прозира силуетът на твърде безотговорната понякога афористика (напр. А. Риварол, Ж.-Л. Бюфон). В този смисъл не изненадва изградената от авторката достатъчно богата парадигма на изследователските подходи към стила (1. като избор на речеви средства; 2. като отклонение от употребителната норма; 3. като дистрибуция на езиковите форми и 3. като сравнение на норми).

И четирите подхода някак подозрително отвеждат към традициите на античната реторика, чийто най-пространен и тежък дял *elocutio* дефинира своя предмет както чрез парадигматичната процедура *избор на думи*, в която не е трудно да бъде разпознат първият подход, така и чрез синтагматичната процедура *съчетаване на думи*, която пък би следвало да има поне частично отношение към третия подход, наречен дистрибуция на формите. Що се отнася до втория подход (отклонение от нормата), той трудно би

пледирал непричастност към препоръката на *elocutio* да не се допуска разностилие, както и изобщо към Аристотеловото учение за трите стила (висок, среден и нисък), не особено трудно разпознаваемо чак в късните класицистични представи за стила (напр. Ломоносовите „три штиля“). Едрият raster на тази удивително жизнена класификация, предизвикана впрочем преди всичко от частните потребности на критиката да систематизира разнообразието от художествени текстове, има свое детайлиращо допълнение в разбирането на Р. Барт за „нулевата степен на писмото“. Тя е онова (с известно приближение, средно) стилово равнище на „текста“, който, писан като че от безпристрастната История, указва устойчив модус на речеупотребата за информативен обмен. Около това (нормативно) равнище гравитират, разбира се, емфатичните употреби, уточнявайки отклонението си от него като спрямо надежден модален репер. Според очертаната тълкувателска традиция обаче, независимо дори от опита на Барт да прецизира границите на някакъв обектен метаезик, стиловите определители са предпоставено локализиращи в обхвата на семантиката и синтактиката и тяхното търсене като че ли се изчерпва преди всичко с граматичното им описание.

Паралелно с неизбежната социологизация на новата хуманитаристика обаче, и конвенционалната стилистика обърна очи навън от своя частен познавателен периметър. За нея впрочем това разширение на кръгзора не беше особено трудно, тъй като романтичните, а по-късно и неоромантичните фиксации върху речевите проявления на „народния дух“ натрупаха огромен диалектологичен фонд, вечната паралелност на чиито образци спрямо постулираната употребителна норма нямаше как да бъде обяснявана единствено чрез самоочевидността на отклонението от нея. Упоритото възпроизводство на текстове с разпознаваем конструктивен облик дори в света, схващан поне от 20-те години на XIX в. предимно „като воля и представа“, провокира филологическия епистемичен грях да бъдат търсени аргументи за възпроизводството на „матриците“ и извън самите тях, т. е. извън границите на индивидуалисткия „уникален“ творителен порив. Такива са в най-общи линии предпоставките понятия като *регистър*, *стил*, *социолект*, *диалект* и *жанр* да бъдат редоположени в обща аналитична парадигма, независимо че жанрът (да кажем, анекдот) настоява за известна автономия, поне доколкото той може да бъде възпроизвеждан на множество диалекти и под сценичните маски на множество функционални стилове, съхранявайки при това своя разпознаваем жанров облик. Именно трудно обяснимата устойчивост на тази „матрица“ прави възможно разпознаването в традиционни класификационни понятия дори на преднамерени стилови обструкции като „Упражнения по стил“ (1947 г.) на Р. Кьоно. Даже и тяхната радикалност обаче не успява да строши вездесещия ярем на вечните стилови конфигурации, извън които като че е изобщо невъзможно да бъде експлицирана „свободна“ човешка мисъл. По-радикални от експеримента на Кьоно са май само опитите на Л. Карол („Джаберуоки“) и Л. В. Шчерба („Глокая куздра...“) да докажат разпознаваемостта и възпроизводимостта на общоприетите речеви конструкции дори когато те бъдат докрай лишени от смисъл. Не твърде дефинитивното Бахтиново „усещане за речева цялост“, неизбежно съпровождащо текстовата рецепция, изглежда, че зависи далеч не само от „личната прищявка“ („личная прихоть“, А. Н. Веселовски).

Изящната словесност като анализационно привилегирован обект се оказва твърде рано приобщена към социологическата традиция чрез представите на Мадам дьо Стал, И. Тен и Ф. Брюнетер. По-определено „усещане” за съществуването на надсубектни принципи, регламентиращи текстовото възпроизводство в повторими конфигурации, се чете у В. Вакернагел („Poetik, Rhetoric und Stilistik”, 1873) и В. Шерер („Poetik”, 1888). През 1893 г. А. Н. Веселовски красноречиво нарича тези принципи „аксиоми” („Из введения в историческую поэтику”, 1893), а на самата междувековна граница О. Волф даже ги прогласява недвусмислено за закони („Poetik. Die Gesetze der Poesie in ihrer geschichtlichen Entwicklung”, 1899). Дори обаче диалектологичните карти с изоглоси (напр. А. Биленщайн, 1892), иначе ясно визуализиращи езика като *етногеографски* обусловен феномен, не успяват изведнъж да сломят съпротивата на Бюфоновата илюзия, че „стильт, това е човекът” и че неговата уникалност като че ли не подлежи на систематично картографиране. За да „преведе” в свои понятия „аксиомите” на А. Н. Веселовски (напр. „обществото ражда поета, а не поета - обществото” или „покажете ми как един народ е живял и аз ще ви кажа как е творил”), съвременната лингвистика намира стабилна социологическа подкрепа в лицето на интеракционистката социологическа традиция. Основани върху предпоставката, че социалният живот на човека подлежи на описание и чрез възпроизводими надсубектни структури, етнометодологията на Х. Гарфинкъл („Studies in Ethnomethodology”, 1967), както и теорията на Ъ. Гофман за рамките („Frame analysis: an essay on the organization of experience”, 1974), настояват, че дълбинно определяща основа на поведението, както и на съпътстващата го речеупотреба, е не някаква първично постановена интересубективност, а общият фокус върху физическата сцена на социалното действие. Не случайно последната част от споменатата книга на Гофман е посветена на анализ на разговорните фреймове. Още по-малко случайно е, че именно тази част получава и свое заслужено разширение в последната му книга („Forms of talk”, 1981), която дори без особено предубеждение може да бъде четена, ако позволите неологизма, и като своего рода социостилистика.

Именно прояви на подобна надперсонална „законност” в речеупотребителния избор търси и стилистиката, за да уедри и даже да универсализира, доколкото е възможно, класификационния растер за описание на обилието от устойчиво възпроизводими стилови конфигурации. В този смисъл неизбежната паралелност на различни критерии (текстови, контекстуални, ситуационни, професионални, етногеографски и пр.) за анализационна употреба усложнява и предприетата от доц. д.н. Андреана Ефтимова ориентация както в посочената парадигма от сродни понятия, така и в многоаспектната анализационна рамка на медийните регистри, подложена на пунктуална проверка в преимуществена част от изследването. Зад аргументативната яснота, с която авторката проследява множеството на пръв поглед полемични, но по-скоро допълващи се (и чужди, и родни) позиции прозира дори известна емпатия към затиснатия от респектиращото разноречие читател. Така например личното си пристрастие към концепцията за двата стила (устен и писмен, по идея на проф. Н. Георгиев) преценявам като сигурен източник на таксономичен комфорт заради „удобството” на единствения ситуационен критерий, да го наречем с Хорациевите думи

exegi monumentum или пък с донякъде свои - *монументализация на личния образ*. Тази ситуационна рамка (фрейм, матрица) би следвало да предпоставя, тъй да се каже, ваятелската отговорност, с която пристъпваме към писменото текстопроизводство като към свой вечен автопортрет (*scripta manent*), за разлика от приемливата ни безотговорност, допустима заради летливостта на устната реч (*verba volant*), когато пък се самопортретуваме, „говорейки на вятъра” (Дж. Д. Питърс). Таксономичното удобство обаче на тази представа, иначе съвсем коректна спрямо определен исторически контекст, се оказва разклатено при ситуативни промени, в случая – технологични. Рандъл Колинс например разказва във „*Four sociological traditions*” (1994) как през 60-те, когато изследванията по етнометодология на Х. Гарфинкъл са вече издадени, се появяват някак изневиделица и портативните касетофони. Очевидно Гарфинкъл е съжалявал, че е изпреварил изобретението, способно да фиксира в запис летящо слово. Х. Сакс и Е. Шчеглов обаче компенсират пропуската, като разработват детайлна методика за емпирично изследване и анализ на всекидневните разговори с присъщите им, но неуловими дотогава паузи, интонации, артикулационни своеобразия и пр. По-късната поява пък на достъпни портативни устройства за видеозапис със синхронизиран звук допълнително разширява емпиричната база за етнометодологически изследвания на речта и с автентични невербални образци на речевото поведение. Онова, което Колинс няма как да спомене, без е предмет на неговия разказ, но което е особено важно за примера с концепцията за двата стила (устен и писмен), е, че технологичните ситуативни промени очевидно разширяват социалното поле, спрямо което е валиден, работещ, т. е. стилоопределящ фреймът *монументализация на личния образ*. Предзнанието у говорещия, че неговата устна реч подлежи на запис, неизбежно активира всички налични авторедакционни филтри и в крайна сметка я монументализира по подобие на писмената реч според нормата за някакъв споделен високопрестижен идеал. Накратко, таксономичната „изгода” на единствения фрейм губи своя комфорт, ако потърсим по-общовалидни, значи по-дълбинни и по-надеждно възпроизвеждащи се стилоопределящи структури. В този смисъл възприетата от доц. д.н. Андреана Ефтимова многоаспектна аналитична рамка на медийните регистри (според характеристиките, участниците в комуникацията, отношенията между участниците, канала на комуникацията, комуникативните цели и темата на комуникацията), е уместен, за да не кажа единствено възможен подстъп към коректното описание на регистъра като „многогълен” феномен. Така постъпва и самият Ъ. Гофман, за да изгради оптимално уедрена, но същевременно и достатъчно операционална типология на общоприетите речеви практики, чиято формална разпознаваемост е гарантирана от устойчивото възпроизводство както на първична система фреймове (напр. комплекс на необичайното, космологични представи, случайни произшествия, сегрегация чрез осмиване и пр.), така и на усложнени социални фреймове (напр. измислица, състезание, церемониал, техническо преправяне и пр.). Подобен паралел подсказва дори симптоматичната изоморфия между понятията *рамка* и *матрица*, предпочетени от доц. д.н. Андреана Ефтимова, и понятието *фрейм*, направление забележителна кариера в социологията. Основателно съзвучие с интеракционистката социологическа традиция личи и в окончателно изведените от авторката основни опори (регистърът е по-тясно понятие от понятието стил; броят на

регистрите превъзхожда броя на стиловете; регистърът е смесица от влиянието на конкретни ситуационни фактори и подбор на конкретни езикови средства за изразяване, с. 33 и 197), върху които изследването се обляга, за да определи понятието *регистър*. Що се отнася до първите две от тях, те имат своя стабилна подкрепа дори в устойчиво формираната представа за регистър в музиката, където чрез това понятие се обозначават тембровите своеобразия на тона или гласа.

Систематизираната в труда библиография обхваща широк кръг от представителни изследвания на наши и чужди автори, цитирани активно и с дълбоко разбиране на позициите им. Във връзка с цитирането като очевиден индикатор на изследователската етика бях радостен да забележа, че авторката съвсем съвестно и в духа на добрата академична традиция се позовава дори на студентска дипломна работа (Я. Пенкин), без да смята това за куртоазен педагогически реверанс.

Освен коментирания основен труд, доц. д.н. Андреана Ефтимова представя за участие в обявения конкурс и още едно монографично изследване - учебника *Медиен език и стил: теория и съвременни практики* (София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2014, 310 стр.), който без каквото и да е насилие над съвестта си бих преценил като обхванат компендиум върху знанието за езика. Неговата несъмнена практическа полезност, стабилно подкрепена и чрез множество онагледяващи изложението таблици, е твърде вероятно да е повлияна от изследователския авторитет на проф. П. Пашов. Атрибутът *практическа*, предхождащ названието на неговата пространна *българска граматика* (1989 г.), като че е призван на всяка цена да отстоява разумния обществен смисъл на научното познание.

И така, доц. д.н. А. Ефтимова представя за обявения конкурс коментиранияте две монографични изследвания, както и 20 студии и статии. Извела е до успешна защита двама свои докторанти. За периода от нейната хабилизация до настоящия конкурс тя е посочила 33 свои участия в научни форуми у нас и в чужбина, 14 публикувани в научни издания нейни рецензии за научни трудове, голям брой цитирания от други автори, 10 участия в проекти, на някои от които е била и ръководител. Паралелно със своята пряка академична работа, кандидатката отстоява обществената мисия на академичния човек и чрез редица медийни изяви (в „Канал 1“ на БНТ, в ТВ7 и др.) като експерт по медиен език и стил. Тук е мястото да бъде споменат и нейният принос като инициатор, основател и главен редактор на електронното списание за изследвания по медиен език „Медии и език“, създадено по проект на ФНИ на Софийския университет. Именно като изследовател на езика с изявена чувствителност към неговата медийна употреба доц. д.н. Андреана Ефтимова създава популярното вече у нас понятие *брюкселски новогovor*, което, горещо се надявам, скоро да приключи и своето трансгранично пътешествие, за да се срещне най-накрая и с непосредствения си брюкселски референт.

Въз основа на качествата, които представеният от кандидатката основен труд притежава, както и въз основа на всички допълнителни показатели, многократно надхвърлящи изискванията по настоящия конкурс, убедено предлагам уважаемият кворум да присъди на доц. д.н. Андреана Борисова Ефтимова академичното звание

професор по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и
информационни науки – Медиен език и стил.

Септември, 2018 г.

проф. д-р П. Шуликов:.....